

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційної праці Присташ Анастасії Андріївни на тему: «Арабістика в рецепції Агатангела Кримського: інтертекстуальний, перекладацький та епістолярний виміри», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія»

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії Служби безпеки України 25 листопада 2021 року, протокол № 14.

ВИТЯГ

з протоколу № 5 розширеного засідання кафедри східних мов
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії СБ України від 13 квітня 2026 року

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Презентація наукових результатів дисертації здобувачки Присташ Анастасії Андріївни на тему «Арабістика в рецепції Агатангела Кримського: інтертекстуальний, перекладацький та епістолярний виміри», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія».

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри східноєвропейських мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії СБ України Кузьменко Володимир Іванович.

Дисертація виконувалась на кафедрі східних мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії СБ України.

ПРИСУТНІ:

Професор кафедри романо-германських мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії СБ України Ніконова В. Г., д. філол. н., професор – *голова*; старший викладач кафедри східних мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії СБ України Осядла Т. В., д. філософії – *секретар*.

Кафедра східних мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії СБ України: завідувач кафедри Кіндрась І.В., к. пед. н., доцент; доцент кафедри Акульшина Н.Т., к. філол. н, доцент; доцент кафедри Сіленко Н.В., к. філол. н, доцент; ст. викладач кафедри Корнієнко І.В., к. філол. н, доцент; ст. викладач кафедри Осядла Т.В., д. філософії.

Запрошені співробітники:

Кафедра східноєвропейських мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії СБ України: завідувач кафедри Івасишина Т.А., к. філол. н., доцент; професор кафедри Кузьменко В.І., д. філол. н., професор; доцент кафедри Комарова О.С., к. філол. н., доцент; доцент кафедри Андерсон І.В., к. філол. н., доцент; доцент кафедри Гладченко А. М., к. філол. н., доцент; ст. викладач кафедри Ніколаєску Е.В., д. філософії.

Кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики центру стратегічних комунікацій Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій Національної академії СБ України: завідувач кафедри Компанцева Л.Ф., д. філол. н., професор.

Серед присутніх 3 доктори філологічних наук, 8 кандидатів філологічних наук, 2 кандидати педагогічних наук, у тому числі за профілем поданої на розгляд дисертації: докторів наук – 3, кандидатів наук – 8.

СЛУХАЛИ:

Презентацію результатів дисертаційної праці старшого викладача кафедри східних мов Присташ Анастасії Андріївни на тему «Арабістика в рецепції Агатангела Кримського: інтертекстуальний, перекладацький та епістолярний виміри», подану на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія».

Дисертаційну працю присвячено комплексному аналізу рецепції дискурсу арабістики у літературній рецепції Агатангела Кримського на інтертекстуальному, перекладацькому та епістолярному рівнях. *Актуальність* дисертаційного дослідження, виконаного у парадигмі компаративістики, зумовлена потребою цілісного осмислення внеску сходознавця у розбудову вітчизняної науки та культури у контексті української декомунізації з урахуванням поточної геополітичної ситуації в Україні та світі. Арабський Схід мав великий вплив на формування свідомості та естетичних поглядів А. Кримського, тож до осмислення спадщини сходознавця слід підійти під новим кутом, дослідивши у ній специфіки і форми рецепції арабістики як окремої галузі орієнталізму.

Наукове осмислення творчої спадщини Агатангела Кримського має тривалу традицію. Художнє слово сходознавця викликало неабиякий інтерес у його сучасників – І. Франка, Лесі Українки, Б. Грінченка, М. Рильського. Новою віхою у вивченні спадщини вченого стали праці вітчизняних літературознавців Ніни Поляруш, М. Веркальця, Соломії Павличко, які, з-поміж іншого окреслили прояви орієнталізму у творчості письменника.

Під поняттям «орієнталізм» ми розуміємо комплекс наук про Схід, а Схід у творчій рецепції Агатангела Кримського був представленим багатогранно і охоплював арабістику, іраністику і тюркологію. Якщо вивчення рецепції перської словесності у художній творчості А.Кримського було досліджено Тетяною Маленькою, осмислення проявів арабістики у текстах письменника залишалося практично поза увагою дослідників: наразі єдиною такою фаховою

розвідкою є студія Д. Радівілова, проте й у ній аналізується лише наукова, а не художня спадщина Агатангела Кримського.

Водночас вагомим теоретичним підґрунтям для комплексного аналізу художньої творчості орієнталіста стали праці зарубіжних і вітчизняних дослідників у суміжних галузях. Зокрема, проблематику інтертекстуальності розроблено у працях У. Еко, Ж. Женетт, Мар'яни Шаповал, Тамари Гундорової, Соломії Павличко; теорію перекладу – О. Ш. аш-Шабаб, Ю. Найди, Д. Дюришина, В. Карабана, М. Стріхи; епістолярний дискурс – В. Кузьменка, Оксани Тютюнник, Галини Мазохи; проблеми літературної рецепції та міжкультурного діалогу – Тетяни Івасишиної, Лариси Компанцевої, Віри Ніконової, Ганни Останіної; орієнталізм – Е.Саїда.

Таким чином, попри наявність ґрунтовних досліджень у суміжних галузях, проблема інтертекстуальної та перекладацької рецепції арабістики у художній та епістолярній спадщині Агатангела Кримського залишається недостатньо розробленою.

Мета дисертаційної роботи – осмислити специфіку рецепції арабістики у творчості Агатангела Кримського крізь призму епістолярного, інтертекстуального та перекладацького вимірів.

Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити текстуальний простір художнього доробку А. Кримського у його міжтекстових кореляціях з арабською словесністю;
- визначити засади компаративістичної концепції А. Кримського та окреслити специфіку їх імплементації у перекладацьких стратегіях у царині художнього перекладу;
- систематизувати епістолярну спадщину А. Кримського та визначити її типові риси за ключовими літературознавчими критеріями;
- сформулювати визначення поняття «арабістика» на основі аналізу функціонування дискурсу Арабського Сходу в межах епістолярію А. Кримського;
- простежити вплив арабістики на формування ідіостилю А. Кримського.

Об'єктом дослідження виступає художня, перекладацька та епістолярна творчість А. Ю. Кримського у її кореляції з дискурсом арабістики.

Предметом дослідження є вивчення специфіки і форм рецепції арабської літератури та культури у межах творчості Агатангела Кримського.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна студія є першим комплексним дослідженням функціонування дискурсу арабістики у художній, епістолярній та перекладацькій творчості Агатангела Кримського. Робота виконана у межах компаративного літературознавства з урахуванням механізмів інтертекстуальності і міжкультурного діалогу, що дозволило окреслити специфіку рецепції арабістики у літературній спадщині вченого-сходознавця.

Найбільш важливими науковими положеннями, сформульованими в дисертації та винесеними на захист, є такі:

уперше:

- осмислено художню спадщину А. Кримського як комплексну систему інтертекстуальних, перекладацьких та епістолярних вимірів рецепції арабської літературної традиції, що зумовлює формування ідіостилю письменника;

- реконструйовано цілісне інтертекстуальне поле художнього доробку А. Кримського в його кореляції з арабською словесністю шляхом виявлення та систематизації міжтекстових зв'язків поезії й прози письменника з творами арабської літератури;

- обґрунтовано механізми реалізації перекладацьких стратегій відтворення класичної арабської поезії та Корану на основі компаративістичної концепції

А. Кримського та виокремлено її ключові параметри;

- запропоновано авторську дефініцію «арабістики» з урахуванням її змістового виміру у творчості вітчизняного вченого-орієнталіста.

удосконалено:

- типологізацію форм рецепції орієнтального дискурсу в українській літературі доби модернізму на засадах комплексного компаративного аналізу в частині виокремлення адаптаційної, інтерпретаційної, трансформаційної та авторської (творчої) форм;

- підходи до трактування епістолярію як синтезу художнього та історичного дискурсів шляхом обґрунтування його наукового виміру та визначення як триєдності художнього, історичного й наукового дискурсів.

дістали подальшого розвитку:

- методологія комплексного вивчення міжкультурних зв'язків із залученням інтертекстуального і перекладознавчого підходів;

- механізми осмислення рецепції літератур країн Сходу у контексті українського модернізму.

Таким чином, наукова новизна дослідження визначається концептуальним осмисленням арабістики як одного з головних чинників формування ідіостилю Агатангела Кримського та виявленням особливостей її рецепції у художньому, перекладацькому й епістолярному дискурсах. Отримані результати сприяють поглибленню теоретичних засад літературознавства, компаративістики, перекладознавства, епістолографії і теорії інтертекстуальності, а також розширюють уявлення про механізми міжкультурної взаємодії й можуть бути залучені до подальших міждисциплінарних студій з літературознавства, орієнталістики і культурології.

Композиційно робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Висновки. Агатангел Кримський є унікальною постаттю в історії України. Сьогодні широкому загалу він відомий як фундатор українського сходознавства, науковець зі світовим ім'ям, поліглот, перекладач, поет і прозаїк, історик, етнограф, дослідник релігій Близького Сходу.

Тривалий час під впливом тоталітарного режиму його творчість замовчувалася, знищувалася, виводилася на маргінеси, тож сьогодні осмислення його спадщини і повернення сходознавця «до канону» є необхідним для

формування національної ідентичності та самоусвідомлення української нації у глобалізованому суспільстві.

Агатангел Кримський – це гуманітарист, що поєднав наукове пізнання Сходу з художньою творчістю, а його студії з питань арабістики стали важливою складовою інтеграції арабської культури в український інтелектуальний простір.

1. Міжтекстові зв'язки творів А. Кримського з арабською словесністю мають багаторівневий і системний характер та виявляються як у формально-текстовій площині, так і на рівні поетики, образів та специфіки світогляду письменника-арабіста. Передусім такі міжтекстові кореляції реалізуються через інтертекстуальні елементи – алюзії, ремінісценції, референції, які забезпечують експліцитну або імпліцитну присутність арабських текстів у художній тканині прози та лірики Агатангела Кримського. Окрім цього, такі зв'язки існують не лише на рівні «власне інтертекстуальності», а й на ширшому – транстекстуальному (за Ж. Женеттом) рівні, що охоплює також паратекстуальну, метатекстуальну, гіпертекстуальну та архітекстуальну складові. Означене свідчить про глибоку інтеграцію арабської літературної традиції у творчість письменника.

Міжтекстові зв'язки творчості А. Кримського з арабською словесністю проявляються через сюжетно-нарративні моделі (перегуки з рамковими конструкціями і моделями духовного становлення героя збірки оповідань «Тисяча і одна ніч»), мотивно-образну систему (мотиви узритської та омаритської лірики, що лягли в основу поетичних циклів «Нечестиве кохання» і «Кохання по-людському, суфійські мотиви, що переплітаються з містицизмом, аскетизмом і духовним пошуком), культурні алюзії (рецепція образів Антари ібн Шаддада, Єфрема Сиріна тощо), архетипні структури (Схід як культурний код, пустеля як простір випробування і самопізнання).

Арабські інтертексти виконують не лише декоративну функцію, а мають смислотворче значення: вони сприяють інтелектуалізації тексту, розкриттю внутрішнього світу персонажів, формуванню їхніх ціннісних орієнтирів, а також наділяють твори А. Кримського міжкультурною репрезентативністю.

2. Засади компаративістичної концепції Агатангела Кримського ґрунтуються на розумінні літератури як єдиного міжкультурного простору, у якому словесності різних народів перебувають у постійному діалозі. Сходознавець розглядає арабську літературу як невід'ємну частину світового культурного процесу, а переклад сприймає ключовим інструментом цього діалогу.

Визначальними принципами компаративістичної концепції А. Кримського є орієнтація на переклад поезій арабських ліриків з мови-оригіналу, що дозволило вченому, на відміну від його попередників, уникати спотворень змісту і сприяло дерусифікації перекладацької практики. Окрім цього дослідник Орієнту сприймав переклад як творчу діяльність з науковим підґрунтям, що зумовлювало поєднання філологічної точності з культурно-історичним аналізом текстів-оригіналів.

Специфіка імплементації цих засад у перекладацьких стратегіях А. Кримського полягає у поєднанні точності, інтерпретації та творчого підходу.

Вчений-арабіст реалізує принцип адекватності перекладу як відтворення враження, яке текст справляє на носія мови оригіналу. Це зумовлює використання психологізму перекладу, коли перекладач прагне передати не лише зміст, а й емоційно-естетичний ефект тексту. Такий підхід на практиці виявився новаторським для початку ХХ століття, вже згодом його було розроблено теоретично. Водночас письменник дотримується принципу гармонійної єдності змісту і форми, він уникає як буквального копіювання, так і надмірної вільності, адаптуючи форму до стилістичних можливостей української мови.

Важливим елементом перекладацьких стратегій інтерпретатора є науковий супровід перекладів, що забезпечує глибше розуміння іншомовного тексту та його культурного контексту. А. Кримський до більшості перекладів подає коментарі, пише розлогі передмови, у яких досліджує умови написання творів, подає біографічну довідку про автора тощо.

Компаративістична концепція А. Кримського реалізується у перекладацькій практиці як синтез науковості, міжкультурної інтерпретації та художньої творчості, де переклад постає не лише як механізм відтворення іншомовного тексту, а як засіб ретрансляції культурного надбання іншої літератури.

3. Систематизовано масив епістолярної спадщини митця, за тематичним і хронологічним критеріями виокремлено періоди епістолярної творчості адресанта: 1890-1896 рр. (навчання, захоплення сходознавством, формування світоглядних позицій), 1896-1898 рр. (наукове відрядження до Лівану), 1898-1918 рр. (викладацька діяльність у Лазаревському інституті східних мов), 1918-1928 рр. (участь у становленні Всеукраїнської академії наук), 1929-1942 рр. (перебування під пильним контролем органів влади).

Запропоновано декілька критеріїв для багаторівневого аналізу масиву кореспонденцій автора. Зосібна епістолярій адресанта проаналізовано відповідно до критерію концепції адресата і виокремлено три типи листування: приватне, напівофіційне та офіційне. Встановлено кореляцію між періодом написання листів і їх головними адресатами: приватні епістоли здебільшого надсилалися членам родини під час перебування автора у близькосхідному відрядженні; напівофіційне листування відбувалося під час навчання сходознавця в інституті, його викладацької діяльності, а також у період опали; офіційні комунікації відбувалися коли А. Кримський перебував на посаді Неодмінного секретаря Всеукраїнської академії наук.

На рівні суміжності епістолярної творчості сходознавця з іншими жанрами літератури окреслено перелік дифузійних утворень, де окрему увагу приділено листам-щоденникам. Визначено ті типові особливості епістолярного ідіостилю А. Кримського, на формування яких впливала арабістика: ерудиція, точність у висвітленні фактів, критична оцінка першоджерел, популярність викладу інформації, що подекуди створювало у адресатів послань відчуття прочитання не листа, а енциклопедичної статті. Дискурс арабістики в епістолярії Агатангела Кримського цілком корелюється із головними ознаками європейського орієнталізму ХІХ-ХХ століть.

4. Встановлено, що арабістика – це окрема галузь сходознавства, що досліджує філологічні, культурні та соціально-політичні явища в країнах Арабського Світу та їх репрезентацію в академічному, образному й управлінському дискурсах.

5. Дискурс арабістики зумовлює інтелектуалізацію письма Агатангела Кримського, поєднання художнього стилю з науковим, насиченість текстів арабськими інтекстами та арабською поетикою, добір матеріалів для перекладу і перекладацькі стратегії автора. Тож для художньої творчості А. Кримського дискурс арабістики виявився наскрізним і мав прямий вплив на формування ідіостилу письменника, що втілюється у багатоаспектній інтеграції арабського літературного й культурного досвіду у його художню, перекладацьку та епістолярну спадщину.

ЗАПИТАННЯ ДО ЗДОБУВАЧКИ

Івасишина Т. А., кандидат філологічних наук, доцент: На яких теоретико-методологічних засадах сформульовано визначення поняття «арабістика» та чи тяжіє воно до розуміння як сукупності наукових дисциплін чи як окремої галузі науки?

Присташ А. А.: Дякую за запитання! Визначення поняття «арабістика» сформульовано на основі комплексного осмислення функціонування дискурсу Арабського Сходу в епістолярній спадщині Агатангела Кримського з урахуванням тогочасних і сучасних уявлень про це поняття. Уніфікованого визначення цього поняття не існує, проте дослідники одностайні в тому, що серцевиною арабістики є арабська мова та література. До прикладу, сучасник А. Кримського Б. Грінченко у словнику української мови ввів поняття «арабщина» і пропонував розуміти під ним арабську мову, літературу і будь-що арабське. На сучасному етапі найбільш коректним вважаємо визначення вітчизняного арабіста Ю. Кочубея, який пропонує вважати арабістику галузю сходознавства, яка займається вивченням історії, мови, літератури і культури арабських народів. Водночас, масив епістолярних послань сходознавця було проаналізовано за концепцією орієнталізму Е. Саїда, в рамках якої дискурс орієнталістики може існувати на трьох рівнях: академічному, образному й управлінському. Встановлено, що згадки про арабську мову і літературу, культуру, соціально-політичний устрій у тогочасній Сирії в епістолярній творчості сходознавця функціонують на всіх трьох рівнях, формуючи системне уявлення про арабські країни. Тому поняття арабістика пропонується визначати саме як окрему галузь сходознавства, що досліджує філологічні, культурні та соціально-політичні явища в країнах Арабського Світу та їх репрезентацію в академічному, образному й управлінському дискурсах.

Кіндрась І. В., кандидат педагогічних наук, доцент: Чи виникали у Вас труднощі в роботі з первинними джерелами під час підготовки дисертаційного дослідження, і якщо так, то як вони вплинули на хід та результати дослідження?

Присташ А. А.: Дякую за запитання! Дійсно, опрацювання первинних джерел становило певні труднощі з огляду на об'єктивні причини. Наразі наукова і творча спадщина сходознавця є недостатньо систематизованою і збіраною не в повному обсязі, що взагалі видається неможливим навіть у перспективі. Частково напрацювання А. Кримського були знищеними тогочасною владою, нам також відомо про епізоди, коли працями сходознавця розпалювали грубу в його будинку у Звенигородці. Окрім цього, довгий період часу вчений жив і працював у Москві, тож частково його спадщина розпорошена по російських архівах. Водночас нами було здійснено певні кроки для доповнення уявлень про творчість Агатангела Кримського принаймні у царині арабістики: вивчено фонди письменника в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, зібрано поодинокі листи орієнталіста, що опубліковані дослідниками його спадщини, проаналізовано публікації вченого у тогочасних часописах. Завдяки цьому вдалося відтворити найбільш повну наразі картину рецепції арабістики у творчості Агатангела Кримського.

Андерсон І. В., кандидат філологічних наук, доцент: Постать Агатангела Кримського як дослідника і інтерпретатора Арабського Сходу у дисертаційному дослідженні подано досить компліментарно. Чи вбачаєте Ви у його творчій діяльності певні дискусійні моменти?

Присташ А. А.: Дякую за запитання! Перш за все слід зауважити, що творчість Агатангела Кримського, зокрема його літературна та перекладацька діяльність, у роботі аналізувалися крізь призму тогочасних літературних процесів – злам XIX-XX віків (ранній модернізм з притаманним йому декадансом). Безумовно, за більш ніж сторіччя розвитку суспільства і технологій, творчість письменника легше піддати справедливій критиці, але так само не можна ігнорувати її унікальність і новаторство. Щодо дискусійних моментів – вони є і стосуються наукової спадщини і перекладацької діяльності сходознавця. В обох випадках ключовим є сучасний стан розвитку науки і суспільства. Так, наукові розвідки А. Кримського заклали підвалини вітчизняної арабістики і сходознавства в цілому, проте сьогодні система знань і уявлень про Схід є повнішою, систематизованішою, більш дослідженою. Набагато більше про арабську культуру сьогодні знає й пересічний читач, для якого в цей час перекладацькі стратегії митця можуть видаватися спробою спростити механізми репрезентації Арабського Світу більше, ніж потрібно. Окрім цього, сам дослідник зауважував, що його праці (як наукові, так і переклади) містять певні огріхи не з його вини: тодішні друкарні не мали необхідного арсеналу для того, щоб друкувати тексти сходознавця у тому вигляді, в якому вони існували у рукописі, зокрема практично не друкувалася арабська в'язь і окремі символи для фонетичних транскрипцій арабських слів через відсутність таких знаків у тогочасних друкарських машинах. Водночас згадані дискусійні моменти і критична оцінка творчості А. Кримського жодним чином не применшують ваги

його внеску і розвиток вітчизняної арабістики і її популяризації через художнє слово.

Ніконова В. В., доктор філологічних наук, професор: З огляду на багаторівневий аналіз міжтекстових зв'язків у дисертації, чим обґрунтовано винесення інтертекстуального виміру в назву роботи та її структурних частин?

Присташ А. А.: Дякую за запитання! Дійсно, в основу дослідження міжтекстових кореляцій художньої творчості А. Кримського лягла теорія транстекстуальності Ж. Женетта, за якою інтертекстуальність є одним із рівнів взаємодії текстів. За цією ж теорією міжтекстові зв'язки творів А. Кримського з арабською літературою було оглядово простежено й на паратекстуальному, метатекстуальному, гіпертекстуальному та архітекстуальному рівнях. Водночас найбільший акцент у роботі приділено саме інтертекстуальному рівню, оскільки інтертекстуальність є типовою рисою модерністської літератури, до якої ми відносимо прозу та поезію А. Кримського. Окрім цього, саме інтертекстуальні зв'язки текстів письменника з арабською словесністю мають найбільший вплив на формування і, як наслідок, впізнаваність ідіостилю автора, чим і обґрунтовано винесення інтертекстуального виміру в назву роботи та її структурних частин.

Компанцева Л. Ф., доктор філологічних наук, професор: У дисертації проаналізовано вплив дискурсу арабістики на епістолярний і художній ідіостиль А. Кримського. Чи можна, на Вашу думку, виокремити універсальні риси його ідіостилю, спільні для епістолярного та художнього дискурсів і зумовлені впливом арабістики?

Присташ А. А.: Дякую за запитання! Так, у процесі аналізу епістолярної і художньої спадщини А. Кримського дійсно вдалося виявити універсальні риси ідіостилю письменника, сформовані під впливом дискурсу арабістики. Ідіостиль письменника характеризується енциклопедизмом, що пояснюється критерієм адресатів художніх творів і епістолярних послань – для них інтегровані в канву текстів сходознавця образи і сюжети були репрезентантами «чужого», тому автору доводилося коментувати і пояснювати свої звернення практично у форматі енциклопедичної статті. Окрім цього, стиль письменника характеризується лаконічністю і критичною оцінкою інформації, що охоплює питання дискурсу арабістики. В усьому іншому ідіостиль А. Кримського зазнає певних трансформацій в залежності від жанру текстів, їх адресатів та комунікативної мети.

Ніконова В. В., доктор філологічних наук, професор: У дисертації зазначено, що однією з перекладацьких стратегій Агатангела Кримського є психологізм. З огляду на його обмежену репрезентованість у сучасній теорії перекладу, з якими перекладацькими підходами він корелює та чим зумовлено вибір саме цього поняття для характеристики стратегій перекладача?

Присташ А. А.: Дякую за запитання! В основу перекладацької стратегії А. Кримського дійсно ліг психологічний аспект перекладу творів, адже головною метою сходознавця було спричинити повний емоційний вплив на

читача перекладу. На першому плані для перекладача-практика був реципієнт твору, тому форма тексту була пристосована до прагматично-комунікативних уподобань та очікувань адресата. Переклади А. Кримського були створені в той період, коли перекладознавство лише почало оформлюватися у самостійну наукову галузь. Згодом, в середині ХХ століття, подібні вимоги до перекладу були висловлені американським лінгвістом Юджином Найдю в рамках теорії еквівалентності, де окрім формальної відповідності важливу роль відіграє динамічна еквівалентність, що ґрунтується на впливі тексту на реципієнта.

В ОБГОВОРЕННІ ДИСЕРТАЦІЇ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ:

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор Кузьменко В. І.: Актуальність дослідження Присташ А. А. зумовлена станом недостатнього опрацювання інтертекстуального, перекладацького та епістолярного доробку А. Кримського у взаємозв'язках із арабською літературою. Розгляд діяльності вченого-орієнталіста, митця й перекладача й дослідника арабської літератури здатен забезпечити бачення всієї творчої постаті науковця, в тому числі й поглибити розуміння його перекладознавчих принципів, а також привнести нові деталі й відтінки в аналіз його інтерпретаторської та епістолярної творчості.

Не викликає сумніву наукова новизна і теоретичне значення дисертаційної студії, адже що робота є першим комплексним дослідженням функціонування дискурсу арабістики у художній, епістолярній та перекладацькій творчості А. Кримського. Робота виконана у межах компаративного літературознавства з урахуванням механізмів інтертекстуальності і міжкультурного діалогу, що дозволило окреслити специфіку рецепції арабістики у літературній спадщині вченого-сходознавця. В роботі удосконалено : концепцію сприйняття перекладу як інструменту не лише мовної, але й культурної адаптації і трансформації смислів, що є особливо важливим для перекладів зі східних мов; підходи до осмислення рецепції дискурсу Орієнту, зокрема арабістики, в українській літературній школі завдяки комплексному компаративному аналізу; дискурсивну інтерпретацію письменницького епістолярію, що окрім історичного значення і мистецької цінності містить ще й елементи наукового дискурсу тощо. У роботі *уперше*: відмежовано дискурс арабістики від орієнталістського дискурсу, що традиційно застосовувався у дослідженнях творчості А. Кримського, проаналізовано художню спадщину сходознавця як систему міжтекстових і міжкультурних взаємодій та окреслено інтертекстуальні елементи як основний спосіб рецепції арабської словесності, обґрунтовано роль перекладацької діяльності вченого та визначено його перекладацькі стратегії у відтворенні арабських культурних кодів у контексті українського літературного процесу, розкрито специфіку епістолярного дискурсу А. Кримського як простору інтелектуальної комунікації та саморепрезентації, у якому арабістика виконує формотворчу функцію, запропоновано авторське визначення поняття «арабістика» з урахуванням його змістового виміру у творчості дослідника А. Кримського; *удосконалено*: концептуалізацію перекладу як засобу мовно-

культурної адаптації й смислотворчої трансформації (зокрема у перекладах зі східних мов), підходи до осмислення рецепції орієнтального дискурсу в українській літературі на засадах комплексного компаративного аналізу, дискурсивну інтерпретацію письменницького епістолярію як синтезу художнього, історичного та наукового дискурсів; *дістали подальшого розвитку*: методологія комплексного вивчення міжкультурних зв'язків із залученням інтертекстуального і перекладознавчого підходів, механізми осмислення рецепції літератур країн Сходу у контексті українського модернізму.

Дисертаційна праця спрямована на реалізацію положень Стратегії забезпечення державної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022, Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. Обрана тема відповідає п. 32 Філологія в системі СБУ «Основних напрямів наукових та науково-технічних досліджень у системі Служби безпеки України», затверджених наказом Центрального управління СБ України від 18.07.2025 р. № 271.

Практичне значення отриманих результатів визначається теоретико-літературознавчою і прикладною спрямованістю дисертації та полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використаними під час викладання філологічних дисциплін, здійсненні перекладів на замовлення практичних підрозділів СБ України, розробки лінгвокультурологічних словників і довідників, а також навчальних посібників.

Отримані результати дисертаційної студії впроваджено в освітній процес Національної академії СБ України під час викладання навчальних дисциплін : «Лінгвокраїнознавство країн першої іноземної мови (арабська)», «Література першої іноземної мови (арабська)», «Теоретична та прикладна лінгвістика першої іноземної мови (арабська)» (акт впровадження від 05.02.2026 р.).

Уважаю, що дисертаційна праця Присташ А. А. «Арабістика в рецепції Агатангела Кримського: інтертекстуальний, перекладацький та епістолярний виміри» відповідає паспорту спеціальності 035 «Філологія». За змістом, науковою новизною, теоретичною і практичною цінністю, змістом публікацій дисертаційна робота відповідає «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2020 р. № 44. Тому вважаю за можливе просити Вчену раду НА СБ України про утворення разової спеціалізованої вченої ради з правом прийняття до розгляду та проведення разового захисту дисертації А. Присташ.

Компанцева Л. Ф., доктор педагогічних наук, професор: дослідження «складних» філософсько-художніх українських витворів – крок до позиціонування незалежності, унікальності й самостійності України, українців, нашої мови і культури. Це світоглядна межа – між нами і країною-агресоркою. Отже, актуальність праці не викликає сумніву. Приваблює комплексний міждисциплінарний підхід до наукових пошуків. Саме у такому вимірі сьогодні проводяться сучасні дослідження, які надають найвірогідніші результати – поза

межами традиційного знання. Поєднання підходів лінгвістики, літературознавства, лінгвофілософії, перекладознавства – сильний вимір праці.

Івасишина Т. А., кандидат філологічних наук, доцент: робота складна і водночас цікава своєю архітектонікою, адже саме завдяки тому, що у ній літературну спадщину Агатангела Кримського розглянуто крізь призму трьох вимірів, дисертантці вдалося скласти максимально повну картину рецепції арабістики вченим-сходознавцем. Актуальність роботи не викликає сумнівів, адже подібних мультидисциплінарних досліджень, однаково важливих як для розвитку вітчизняної лінгвістики, так і для заповнення лакун в історії українського народу, наразі обмаль. З огляду на наукову новизну, практичну цінність і відповідність встановленим вимогам рекомендую дисертаційне дослідження Присташ А. А. до захисту.

Ніконова В. Г., доктор філологічних наук, професор: Робота вирізняється комплексним компаративістичним підходом, спрямованим на багатоаспектне розкриття специфіки функціонування дискурсу арабістики у літературній спадщині А. Кримського. Особливий науковий інтерес становить відмежування дисертанткою дискурсу арабістики від дискурсу орієнталістики і осмислення механізмів його впливу на формування ідіостилію сходознавця. Дисертаційна студія цікава своєю мультидисциплінарністю, що свідчить про ґрунтовність праці й високий рівень її підготовки.

Актуальність роботи зумовлена потребою дати належну оцінку літературній творчості Агатангела Кримського у контексті українського модернізму та його внеску у розбудову вітчизняної арабістики. Дисертація структурована, послідовна й комплексна, про що свідчить кількість джерел, опрацьованих у процесі підготовки. Дисертаційна робота Присташ А. А. виконана на належному науковому рівні та заслуговує на рекомендацію до захисту.

Отже, дозвольте оголосити проєкт висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Присташ А. А. на тему: «Арабістика в рецепції Агатангела Кримського: інтертекстуальний, перекладацький та епістолярний виміри», підготовлений за результатами презентаційної доповіді та результатами обговорення дисертаційної роботи.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційної праці Присташ Анастасії Андріївни на тему: «Арабістика в рецепції Агатангела Кримського: інтертекстуальний, перекладацький та епістолярний виміри», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія»

Обґрунтування вибору теми дослідження. Дисертаційну роботу присвячено комплексному аналізу рецепції дискурсу арабістики у літературній рецепції Агатангела Кримського: на інтертекстуальному, перекладацькому та епістолярному рівнях. Робота виконана у руслі сучасного літературознавства,

компаративістики та орієнталістики з урахуванням потреб сучасної гуманітаристики в осмисленні механізмів міжкультурної взаємодії і репрезентації Арабського Сходу у вітчизняному науковому просторі. Актуальність роботи зумовлена потребою цілісного осмислення внеску сходовознавця у розбудову вітчизняної науки та культури у контексті української декомунізації з урахуванням поточної геополітичної ситуації в Україні та світі. Рецепція арабістики у творчому доробку Агатангела Кримського потребує комплексного осмислення у контексті національного інтелектуального простору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна праця спрямована на реалізацію положень Стратегії забезпечення державної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022, Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. Обрана тема відповідає п. 32 Філологія в системі СБУ «Основних напрямів наукових та науково-технічних досліджень у системі Служби безпеки України», затверджених наказом Центрального управління СБ України від 18.07.2025 р. № 271.

Метою дисертаційного дослідження є осмислення специфіки рецепції арабістики у творчості Агатангела Кримського крізь призму епістолярного, інтертекстуального та перекладацького вимірів.

Для реалізації поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

- дослідити текстуальний простір художнього доробку А. Кримського у його міжтекстових кореляціях з арабською словесністю;
- визначити засади компаративістичної концепції А. Кримського та окреслити специфіку їх імплементації у перекладацьких стратегіях у царині художнього перекладу;
- систематизувати епістолярну спадщину А. Кримського та визначити її типові риси за ключовими літературознавчими критеріями;
- сформулювати визначення поняття «арабістика» на основі аналізу функціонування дискурсу Арабського Сходу в межах епістолярію А. Кримського;
- простежити вплив арабістики на формування ідіостилю А. Кримського.

Об'єктом дослідження виступає художня, перекладацька та епістолярна творчість А. Ю. Кримського у її кореляції з дискурсом арабістики.

Предметом дослідження є вивчення специфіки і форм рецепції арабської літератури та культури у межах творчості Агатангела Кримського.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна студія є першим комплексним дослідженням функціонування дискурсу арабістики у художній, епістолярній та перекладацькій творчості Агатангела Кримського. Робота виконана у межах компаративного літературознавства з урахуванням механізмів інтертекстуальності і міжкультурного діалогу, що дозволило окреслити специфіку рецепції арабістики у літературній спадщині вченого-сходовознавця.

Найбільш важливими науковими положеннями, сформульованими в дисертації та винесеними на захист, є такі:

уперше:

- осмислено художню спадщину А. Кримського як комплексну систему інтертекстуальних, перекладацьких та епістолярних вимірів рецепції арабської літературної традиції, що зумовлює формування ідіостилю письменника;

- реконструйовано цілісне інтертекстуальне поле художнього доробку А. Кримського в його кореляції з арабською словесністю шляхом виявлення та систематизації міжтекстових зв'язків поезії й прози письменника з творами арабської літератури;

- обґрунтовано механізми реалізації перекладацьких стратегій відтворення класичної арабської поезії та Корану на основі компаративістичної концепції

А. Кримського та виокремлено її ключові параметри;

- запропоновано авторську дефініцію «арабістики» з урахуванням її змістового виміру у творчості вітчизняного вченого-орієнталіста.

удосконалено:

- типологізацію форм рецепції орієнтального дискурсу в українській літературі доби модернізму на засадах комплексного компаративного аналізу в частині виокремлення адаптаційної, інтерпретаційної, трансформаційної та авторської (творчої) форм;

- підходи до трактування епістолярію як синтезу художнього та історичного дискурсів шляхом обґрунтування його наукового виміру та визначення як триєдності художнього, історичного й наукового дискурсів.

дістали подальшого розвитку:

- методологія комплексного вивчення міжкультурних зв'язків із залученням інтертекстуального і перекладознавчого підходів;

- механізми осмислення рецепції літератур країн Сходу у контексті українського модернізму.

Таким чином, наукова новизна дослідження визначається концептуальним осмисленням арабістики як одного з головних чинників формування ідіостилю Агатангела Кримського та виявленням особливостей її рецепції у художньому, перекладацькому й епістолярному дискурсах. Отримані результати сприяють поглибленню теоретичних засад літературознавства, компаративістики, перекладознавства, епістолографії і теорії інтертекстуальності, а також розширюють уявлення про механізми міжкультурної взаємодії й можуть бути залучені до подальших міждисциплінарних студій з літературознавства, орієнталістики і культурології.

Практичне значення отриманих результатів визначається теоретико-літературознавчою і прикладною спрямованістю дисертації та полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використаними під час викладання філологічних дисциплін, здійсненні перекладів на замовлення практичних підрозділів СБ України, розробки лінгвокультурологічних словників і довідників, а також навчальних посібників.

Отримані результати дисертаційної студії впроваджено в освітній процес Національної академії СБ України під час викладання навчальних дисциплін :

«Лінгвокраїнознавство країн першої іноземної мови (арабська)», «Література першої іноземної мови (арабська)», «Теоретична та прикладна лінгвістика першої іноземної мови (арабська)» (акт впровадження від 05.02.2026 р.).

Особистий внесок дисертанта. Усі результати кваліфікаційної наукової праці отримані дисертанткою особисто. Публікації одноосібні.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дисертаційної роботи апробовані на 6 наукових конференціях. Міжнародних : «Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук» (м. Запоріжжя, 21-22 липня 2023 р., «Liha-pres»), «XXVII Сходознавчі читання А. Кримського» (м. Київ, 27 червня 2024 р., Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського Національної академії наук України, «Liha-pres»), «Наукові орієнтири : теорія та практика досліджень» (м. Вінниця, 18 жовтня 2024 р., ГО «Міжнародний центр наукових досліджень»), «Сходознавство. Актуальність та перспективи» (м. Харків, 28 березня 2025 р., Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди). Всеукраїнських : «Філологія і сьогодення : актуальні питання» (м. Львів, 7-8 лютого 2025 р., «Молодий вчений»), «Постать Максима Рильського в українському культурному просторі» (м. Київ, 22-23 травня 2025 р., Український державний університет ім. М. П. Драгоманова).

Публікації. За результатами проведених досліджень опубліковано 15 наукових праць, серед яких : 7 одноосібних статей у фахових наукових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, 1 одноосібна стаття у закордонному видання, 6 праць апробаційного характеру (тези доповідей), 1 навчальний посібник.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Наукові праці у наукових виданнях, що включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань МОН України:

1. Присташ А. А. Август Мюллер і Агатангел Кримський : міжкультурний діалог про історичну арабістику. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика.* Київ, 2022. Т. 33, № 3. С. 313-321.

2. Присташ А. А. Легенда про ефеських печерників у порівняльно-літературознавчій рецепції Агатангела Кримського. *Folia Philologica.* Київ, 2022. № 3. С. 68-74.

3. Присташ А. А. Лінгвофольклористика «Бейрутських оповідань» Агатангела Кримського. *Folia Philologica.* Київ, 2023. № 5. С. 34-39.

4. Присташ А. А. Автобіографічний вимір архітектоніки поетичного циклу «Нечестиве кохання» зі збірки «Пальмове гілля» Агатангела Кримського. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки,* 2024. № 3 (210). С. 247-255.

5. Присташ А. А. Комічне у бейрутських епістолах Агатангела Кримського : лінгво-стилістичні особливості ідіостилю адресанта. *Актуальні питання гуманітарних наук,* 2024. № 78. Т. 2. С. 204-209.

6. Присташ А. А. «Чуже» (орієнтальне) як стимул до власних творчих пошуків: Агатангел Кримський – дослідник творчості Антари ібн Шаддада. *«Вісник науки та освіти» (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія*

«Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)), 2025. № 7 (37). С. 644-653.

7. Присташ А. А. «...Я сам живу інтересами арабів...» (за рядками бейрутських листів Агатангела Кримського). «Вісник науки та освіти» (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)), 2025. № 9 (39). С. 633-648.

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав (країн ОЕСР та/або ЄС) :

7. Присташ А. А. Розбудовувач орієнтальної ідеології материка, а не острова : творчість Антари ібн Шаддада в рецепції Агатангела Кримського. «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)». № 4 (72), 2025. С. 98-103.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації :

8. Присташ А. А. Інтерпретація коранічних сюжетів у поетичній творчості Агатангела Кримського (на прикладі циклу «Мусульманський рай. Любощі та раювання»). *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук : Міжнародна науково-практична конференція, м. Запоріжжя, 21-22 липня 2023 р.* С. 155-159.

9. Присташ А. А. Арабський фольклор у літературній рецепції А. Кримського (епістолярний кейс 1896-1897 рр.). *Матеріали Міжнародної наукової конференції «XXVII Сходознавчі читання А. Кримського», м. Київ, 27 червня 2024 р.* С. 147-148.

10. Присташ А. А. Амбівалентність ліричного героя як провідна риса ідіостилю Агатангела Кримського в поезіях циклу «У горах Ліванських» зі збірки «Пальмове гілля». *Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Наукові орієнтири: теорія та практика досліджень», м. Вінниця, 18 жовтня 2024 р.* С. 274-277.

11. Присташ А. А. Оповідь про Антару у художній рецепції Агатангела Кримського. *Матеріали VI Міжнародної науково-методичної конференції «Сходознавство. Актуальність та перспективи», м. Харків, 28 березня 2025 р.* С. 100-102.

12. Присташ А. А. Близькосхідна імагопоетика ліричних рефлексій Агатангела Кримського. *Матеріали Науково-практичної конференції «Філологія і сьогодення: актуальні питання», м. Львів, 7-8 лютого 2025 р.* С. 27-31.

13. Присташ А. А. Агатангел Кримський в рецепції Максима Рильського. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Постать Максима Рильського в українському культурному просторі», м. Київ, 22-23 травня 2025 р.* С. 40-42.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації :

14. Присташ А. А. Лінгвокраїнознавство (арабська мова) : навчальний посібник. Київ : НА СБУ. 2022. 272 с.

Характеристика особистості здобувачки. Присташ А. А. під час виконання дисертаційної роботи виявила: виняткову працьовитість, наполегливість, креативну ініціативу, ерудованість та обізнаність у предметі дослідження, творчі здібності й уміння виокремлювати основне,

зосереджуватися на конкретних питаннях, самостійно та логічно вирішувати теоретичні та практичні завдання; володіє навичками критичного аналізу джерельної бази, вправного опрацювання теоретичних матеріалів та використання методологічного інструментарію для аналізу першоджерел. Здобувачка виявляє захопленість педагогічною та науковою роботою, прагнення дійти суті, зацікавленість новими лінгвістичними трендами.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана фаховою українською мовою, текстове подання матеріалу відповідає стилю науково-дослідної літератури. Обсяг та оформлення дисертації відповідає вимогам МОН України. Зміст основних отриманих результатів чітко та повно сформульовано у висновках.

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційної праці Присташ Анастасії Андріївни на тему: «Арабістика в рецепції Агатангела Кримського: інтертекстуальний, перекладацький та епістолярний виміри», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія».

2. За результатами презентації здобувачки наукових результатів та її обговорення на розширеному засіданні кафедри східних мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України, з'ясовано, що за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Присташ А. А. відповідає спеціальності 035 «Філологія», вимогам 6-9 Порядку з присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її оформлення – Вимогам до оформлення дисертації, затверджених МОН України від 12.01.2017 № 40.

3. Запропонувати Вченій раді Національної академії СБ України утворити разову спеціалізовану вчену раду з правом прийняття до розгляду та проведення разового захисту дисертації Присташ А. А. у складі:

Голова ради:

Ніконова Віра Григорівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри романо-германських мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України (м. Київ);

Рецензенти:

Компанцева Лариса Феліксівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики Центру стратегічних комунікацій Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки Національної академії Служби безпеки України (м. Київ);

Івасишина Тетяна Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри східноєвропейських мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України (м. Київ);

Опоненти:

Тютюнник Оксана Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання, декан факультету української та іноземної філології Університету Григорія Сковороди в Переяславі (м. Переяслав);

Поляруш Ніна Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури факультету філології й журналістики ім. М. Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського (м. Вінниця).

Компетентність членів разової ради відповідає вимогам п.14-16 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Результати голосування присутніх на розширеному засіданні кафедри східних мов, кафедри східноєвропейських мов, кафедри романо-германських мов ННГІ та кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики Центру стратегічних комунікацій НН ІБ: «за» – 13, «проти» – немає, «утримався» – немає, у тому числі «за» – 3 доктори та 10 кандидатів наук, з яких 8 за профілем поданої на розгляд дисертації.

Голова засідання

професор кафедри романо-германських мов ННГІ
Національної академії СБ України
доктор філологічних наук, професор

«24» квітня 2026 р.

Віра НІКОНОВА

Учений секретар засідання:

Старший викладач кафедри східних мов ННГІ
Національної академії СБ України
доктор філософії

«24» квітня 2026 р.

Тетяна ОСЯДЛА